

Tilburg University

Christus de unieke dienaar. Christelijke identiteit en interreligieuze dialoog

Schoot, H.J.M.

Published in:

Benedictijns tijdschrift voor evangelische bezinning

Publication date:

2004

Document Version

Early version, also known as pre-print

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Schoot, H. J. M. (2004). Christus de unieke dienaar. Christelijke identiteit en interreligieuze dialoog. *Benedictijns tijdschrift voor evangelische bezinning*, 65/4, 167-179.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

CHRISTUS DE UNIEKE DIENAAR. CHRISTELIJKE IDENTITEIT EN INTERRELIGIEUZE DIALOOG¹

Henk J.M. Schoot

Interreligieuze dialoog is het godsdienstgesprek tussen mensen die behoren tot verschillende godsdiensten. In toenemende mate wordt dit gesprek als cruciaal beschouwd voor het leefbaar maken en houden van onze wereld. Het lijkt er echter op dat er onder ons meer óver dialoog gesproken wordt, dan er feitelijke dialoog plaats vindt. Hiervoor zijn veel redenen aan te voeren. In het christelijke westen is men het ontwend om zich bezig te houden met vragen en kritiek van de kant van andere godsdiensten. Vroeger heette dit controverstheologie en apologetiek, maar zij zijn van het toneel verdwenen. En de theologievernieuwing in de loop van de twintigste eeuw heeft bovendien, bij het laten vervagen van de grens tussen natuur en genade, tot gevolg gehad dat er onder veel christenen geen sterk besef van openbaring meer bestaat. De persoon van Jezus Christus moet – als het aan sommige protagonisten van de nieuwe dialoog ligt – een stap terugdoen, en aanschuiven in de rij van profeten. En tegelijkertijd leven we in een maatschappij die soms de plaats en de functie van godsdienst opnieuw aan het overdenken en ontdekken is, met wisselende en vaak tegengestelde resultaten.

In deze bijdrage werk ik enkele van de genoemde punten uit. Om te beginnen zal ik laten zien dat een meer apologetisch ingestelde theologiebeoefening – in dit geval de middeleeuwse - bepaald niet uitsluit dat de theologie leert van het gesprek met de ander. Wist men in de middeleeuwen relatief weinig van b.v. de Islam, maar wist men er wel weg mee, in onze tijd lijkt het precies andersom: we weten veel van andere godsdiensten, maar lijken nauwelijks in staat om onze houding te bepalen. Als voorbeeld dient hier een stukje van de discussie over het hoofddoekje in een katholieke school in Utrecht. Vervolgens geef ik aan dat een aantal axioma's van gesecculariseerde huize in opmars zijn op weg naar het huis van kerk en theologie, en wat hierbij op het spel staat. In dit licht plaats ik dan de verklaring van het leergezag van de katholieke kerk over het radicale pluralisme, t.w. *Dominus Jesus*. Ik localiseer dit geschrift binnen het gangbare drievoudige model om na te denken over de relatie tussen christendom en andere godsdiensten, om te laten zien dat we niet zonder een welbepaalde unieke positie van Christus heen kunnen, die teruggaat op de Heilige Schrift zelf. Ten slotte vestig ik de aandacht op de wijze waarop Walter Kasper een milde en briljante koerscorrectie van *Dominus Jesus* heeft doorgevoerd. Volgens Kasper is het nodig om *Diakonos Jesus* centraal te stellen.

1. Rekenschap van het geloof - middeleeuwen

In de middeleeuwen werden door moslims vragen gesteld bij de christelijke interpretatie van Jezus als de eniggeboren Zoon van God. Ook Thomas van Aquino, de gezaghebbende kerkleraar uit de dertiende eeuw, is daarbij betrokken. Thomas beschouwt de belijdenis van Vader, Zoon en Geest enerzijds, en de menswording van het Woord van God anderzijds, als de twee belangrijkste elementen uit het christelijk belijden. Diezelfde Thomas krijgt in 1265 een brief uit het Midden Oosten. De stad Antiochië was sinds de eerste kruistocht, eind 11^e eeuw, in handen van de kruisvaarders. Een verder onbekende christelijke antiocheense cantor legt Thomas een aantal vragen voor, die kennelijk opgekomen zijn in diens gesprekken met

---

¹ Deze tekst is een geredigeerde versie van de inleiding die de auteur op 3 december 2003 verzorgde voor het symposium te Utrecht over Christendom in dialoog, bij gelegenheid van de 450ste sterfdag van Franciscus Xaverius.

moslims. Eén daarvan luidt: past het God wel om zich zo te vernederen, en een menselijke gestalte aan te nemen? Is de armoede, het lijden en de menswording überhaupt wel iets wat bij God past?

Deze kwestie wordt geformuleerd als een vraag, maar de achtergrond is minder onderzoekend dan op het eerste gezicht lijkt. Het is immers de Koran zelf die de menswording Gods in Christus ontkent, zoals het ook de Koran zelf is die het sterven en daarmee de opstanding van Christus ontkent.

Het is tamelijk opvallend wat Thomas in zijn antwoord doet.² Op de eerste plaats, zegt hij, toont de arme levenswijze van Jezus aan zijn volgelingen, hoe men ‘de dingen van beneden’ links kan laten liggen ten bate van ‘de dingen van boven’. Armoede en kruis leren de gelovige liefde, geduld, nederigheid, en gehoorzaamheid. Ten tweede is er voor Thomas geen krachtiger bewijs voor de goddelijkheid van Christus;

“Indien hij immers als een rijke in de wereld had geleefd, machtig, en bevestigd in een ambt met aanzien, had men kunnen geloven dat zijn leer en zijn wonderen aanvaard waren vanwege zijn begunstiging van mensen en zijn menselijke macht. En daarom koos hij alles wat in de wereld als waardeloos en zwak wordt beschouwd, opdat duidelijk zou worden dat het een werk van goddelijke kracht was: een arme moeder, een behoeftig leven, ongeletterde leerlingen en boodschappers, en de verwerping en veroordeling zelfs tot de dood door de groten der aarde, opdat duidelijk zou blijken dat de aanvaarding van zijn wonderen en van zijn leer geen zaak van menselijke maar van goddelijke macht was.” (a.w. 66-67)

Christus heeft de wereld veranderd zonder enige hulp van die wereld. Zijn verkondiging komt ‘van boven’, dat kan niet anders gezien Jezus’ nederige afkomst en omstandigheden. Niet het menselijk vernuft of menselijk machtsvertoon is de vader van het succes van de verbreiding van het evangelie. Men zou nog kunnen vermoeden dat Thomas een derde reden zag. Immers, deze Jezus is bijna het tegendeel van de profeet Mohammed. De laatste werd weliswaar in een arm geslacht geboren, maar hij trouwde met zijn rijke en aanzienlijke werkgever, waardoor hij zichzelf rijkdom verwierf. Deze rijkdom stelde Mohammed in staat om een gewapende geloofsstrijd te voeren en het leven van een staatsman te leiden. Een interessante gedachte is daarom dat Thomas door het indirecte gesprek met moslims tot hernieuwd inzicht in het belang van de persoonlijke armoede van Christus is gekomen. Ook een apologet, een geloofsverdediger, leert van de ander over zichzelf.

2. Rekenschap van het geloof – in onze tijd

De periode van de middeleeuwse kruistochten is voor ons niettemin nog steeds een bron van verwarring, bezorgdheid en zelfs schaamte. In dat verband raakte NRC Handelsblad onlangs [22 november 2003] een open zenuw. Het publiceerde een paginagroot artikel onder de titel: “Kruistocht tegen de hoofddoek.” Met als ondertitel: “Hoe het katholieke St. Gregoriuscollege in de Utrechtse binnenstad wit blijft.” De strekking is dat op een aantal scholen in Nederland, waaronder het Gregoriuscollege, de katholieke signatuur weer wordt opgepoetst om de school onaantrekkelijk te maken voor ‘zwarte’ leerlingen. Het opnieuw introduceren van kruisbeelden, van de tien geboden, van gebed en andere godsdienstige activiteiten dient het doel – zo wordt gesuggereerd – om het verbod op sluiers te ondersteunen en daarmee moslims buiten de deur te houden. Wie het artikel echter goed leest, ontdekt dat deze strekking van het artikel niet aannemelijk gemaakt wordt. De Utrechtse wethouder Verhulst zag er b.v. geen redenen in om in te grijpen, wat hij wel gedaan zou hebben als het verband tussen de

---

² *Rekenschap van het geloof. Antwoord op bezwaren van moslims, joden en oosterse christenen.* De Latijnse tekst, ingeleid, vertaald en geannoteerd door Henk Schoot, Zoetermeer: Meinema, 2003, pp. 63-72.

hernieuwde katholieke identiteit en het moeilijk toegankelijk maken van de school voor m.n. moslims, zou zijn aangetoond [NRC 27 november 2003]. In feite verraadt het artikel onbegrip voor het wezen van godsdienstigheid. Men spreekt van verwaarloosde gevoelens van religie, behoefte aan spiritualiteit, en het handhaven van normen en waarden - het moge allemaal zo zijn, maar uiteindelijk is de krant op zoek naar de *functie* van de godsdienst. Godsdienst kan kennelijk geen waarde in zichzelf zijn, zoals – zo luidt het eerder ingenomen standpunt van de liberale handelskrant - het bijzonder onderwijs als zodanig eigenlijk overbodig geworden is, en zelfs de integratie tegenwerkt.

Ook in een ander opzicht hebben we van doen met een belangrijke publicatie. Gesignaleerd wordt immers dat er kennelijk een verband bestaat tussen de aanwezigheid van niet-christelijke godsdiensten enerzijds, en het weer opdiepen van een vergeten christelijke geloofsbeleving anderzijds. De katholieke geloofsbeleving is buiten beeld geraakt, maar wordt kennelijk weer actueel wanneer er leerlingen binnen de poorten komen die op hun beurt de christelijke traditie afwijzen. Citaat: “Iedere leerling is ons even lief. We gaan niet met de kinderen naar een eucharistieviering, we zijn geen verlengstuk van de kerk. Dan verwachten we ook dat een moslimmeisje niet zegt: ‘Allah is de enige ware’. Dat doet ze als ze een hoofddoek draagt.” Westerse mensen voelen zich aangevallen. Kennelijk zijn exclusieve en absolute waarheidsaanspraken bedreigend. Men voelt zich naakt in het zicht van een zo overtuigende en duidelijke geloofsbeleving en gaat op zoek naar de kleren van het verleden. Die passen echter niet meer, want de christelijke waarheidsaanspraken voldoen kennelijk niet langer. Dan rest alleen nog het op vreemde wijze, b.v. door een sluierverbod, afrekenen met vergelijkbare aanspraken van b.v. de Islam.

Eigenlijk moet je tot de conclusie komen dat die zogenaamde ‘nieuwe kruistocht’ behoorlijk zielig is. Waarheidsaanspraken zijn namelijk eigen aan openbaringsgodsdiensten zoals christendom en islam. Wie denkt zonder te kunnen miskent het wezen van dergelijke godsdiensten. Zonder de verticale dimensie van het christelijke kruis, smakt de dwarsbalk ter aarde. De gemeenschap van gelovigen leeft juist van de Heilige Geest die van buitenaf op haar toekomt. Ambtsdragers in de kerk kunnen slechts met gezag met Woord van God verkondigen omdat zij door wijding en zending geënt zijn op die unieke stam die Christus heet. Het brood dat wordt gebroken en de wijn die wordt rondgedeeld ontleent haar heiligheid aan de tegenwoordigheid van de levende Heer. En de woorden van de Schrift die gehoord en gesproken worden zijn voor ons vruchtbare woorden omdat ze uit de hemel op ons neerdalen, als het manna in de woestijn. Het kost daarom weinig moeite om de voorspelling te doen dat die al te liberale rekatholisering, er niet in zal slagen om een echte dialoog met b.v. moslims te voeren. Wie bang is voor godsdienst, wie bang is voor het hoofddoekje, wie bang is voor moslims die zichzelf zijn, mijdt het gesprek in plaats van het aan te gaan.

3. Binnen- en buitenperspectief

Het is voor de interreligieuze dialoog belangrijk om vast te stellen waar de gesprekspartners staan. En dat geldt ook voor de wetenschappers die nadenken over de voorwaarden voor zo’n dialoog, of die de godsdiensten bestuderen. Men spreekt wel van een ‘binnenperspectief’ en een ‘buitenperspectief’. Het buitenperspectief wordt b.v. gevormd door een louter historische of een louter wijsgerige positie. Zo is het mogelijk om de scheppingsverhalen van verschillende godsdiensten te vergelijken, terwijl ook in meer wijsgerige zin een vergelijkend onderzoek kan worden gedaan naar de conceptie van schuld en vergeving, om twee voorbeelden te noemen. Van een binnenperspectief daarentegen is sprake bij de positie van iemand die tot een bepaalde godsdienst behoort en als gelovige kijkt naar andere godsdiensten. Welnu, het is een gemeenplaats om te zeggen dat de deelnemers aan een interreligieuze dialoog het binnenperspectief nodig hebben voor een vruchtbare dialoog. Maar

de vraag lijkt gerechtvaardigd of er in een gesecculariseerde samenleving als de onze, nog wel mensen zijn die niet óók van buiten naar godsdienst kijken. Een voorbeeld daarvan hebben we zojuist gezien in de berichtgeving over het Gregoriuscollege: de verantwoordelijken doen een beroep op een traditie die voor een zeer groot gedeelte een waarheidsbegrip hanteert, dat het hunne eigenlijk niet is, en daardoor moeten ze er een selectief beroep op doen: het kruis verdraagt geen hoofddoekje, maar ook geen hoofdletter.

In de literatuur worden drie axioma's genoemd, die hun weg aan het zoeken zijn vanuit het buitenperspectief naar binnen.³ Ik noem er hier twee. Het eerste luidt: het is principieel onmogelijk dat er tussen God en mens in woord en daad communicatie plaats vindt. Het is een axioma dat dus niet zozeer het bestaan van God ontkent, als wel het goddelijke verschuift naar een principieel ontoegankelijk licht en andersom de wereld ontoegankelijk maakt voor die God die in dat licht huist. Het tweede axioma is hier een toespitsing van; als er geen communicatie mogelijk is, dan is er ook geen incarnatie, geen menswording mogelijk. Het axioma luidt: het is onmogelijk dat God mens wordt. Ofwel is God niet méér dan de gepersonifieerde menselijke religieuze ervaring, ofwel hij kent wel een eigen werkelijkheid, maar in beide gevallen is het onmogelijk dat hij mens wordt. De schepper kan geen deel van zijn schepping worden, absoluutheid verdraagt geen relativiteit, concreetheid of bepaaldheid. Het is mijn vermoeden dat veel christenen die sympathie hebben voor dialoog met andere godsdiensten, juist op beide punten van openbaring en incarnatie bereid zijn om dit buitenperspectief naar binnen te halen. Zij zullen zich daar vaak niet van bewust zijn, maar het gebeurt wel. Als je dan b.v. een islamitische gesprekspartner ontmoet, kan je al gauw het verwijt krijgen dat de dialoog veel te 'soft' gevoerd wordt, zoals een imam in Nederland onlangs zei. Voordat het gesprek begint heeft men de eigen positie al verzwakt door fundamentele eigenschappen ervan te relativiseren, en dan vallen er alleen nog oppervlakkigheden uit te wisselen. De ander als ander kán niet aan tafel verschijnen.

4. *Dominus Jesus*

Tegen deze achtergrond versta ik het gelijk van het leergezag in de katholieke kerk, met haar omstreden verklaring 'Dominus Jesus'. Het is nu ruim drie jaar geleden dat de Congregatie voor de Geloofsleer dit document publiceerde. De Congregatie wilde een halt toeroepen aan een al te radicaal pluralisme. Met radicaal pluralisme doel ik op die visie waarin alle godsdiensten beschouwd worden als gelijkwaardige en parallelle wegen naar God. De titel van de verklaring, Dominus Jesus - Heer Jezus -, lijkt vooral aan twee geloofswerkelijkheden te zijn ontleend. De tekst zelf noemt op de eerste plaats de opdracht van Jezus aan de apostelen om het evangelie te verkondigen aan de gehele schepping. Degene die alle macht is gegeven in de hemel en op aarde (Mt 28,18), draagt zijn volgelingen op om het evangelie te verbreiden, de mensen te onderwijzen en te dopen. Hij belooft ook bij hen te zijn tot aan het einde van de wereld. In deze opdracht toont Jezus zich als de Heer van schepping en van heil, als de Heer van de blijde boodschap. Op de tweede plaats is het gebruik van de naam 'Heer' verbonden aan de geloofsbelijdenis. "Ik geloof in één Heer, Jezus Christus, eniggeboren Zoon van God". De Congregatie heeft met deze keuze ongetwijfeld tot uitdrukking willen brengen, dat het spreken van de kerk over de uniciteit van Christus iets is dat zij uit gehoorzaamheid doet. Zij geeft daarmee gehoor aan de opdracht die alle christenen hebben gekregen. Niet een eigen uitvindsel, of eigen kunnen staat voorop, maar simpelweg gehoorzame trouw. Het is dan ook geen plaats waar voedsel gevonden zou kunnen worden voor intolerantie. Integendeel, de eerste die erdoor onder kritiek komt te staan is de Kerk zelf.

---

³ G.L. Müller, "Kentheoretische Grundproblemen einer Theologia Religionum", in: G.L. Müller en M. Senetti (red.), *Einzigkeit und Universalität Jesu Christi im Dialog mit den Religionen*, Freiburg: Johannes Verlag Einsiedeln, 1991, 17-48, pp. 34-36.

In hoeverre beantwoorden wij wel aan onze opdracht, in hoeverre zijn wij trouw, in hoeverre is het voor ons niet veel gemakkelijker om Christus los te laten en te verwijzen naar een symfonie van gelijkwaardige religieuze stemmen?

Zeker, de verklaring kent grote missers. Op de eerste plaats de weinig pastorale toonzetting. Maar misschien wel het ernstigste falen is dat de opstellers niet expliciet tot gelding hebben gebracht dat wat zij zeggen over andere godsdiensten niet zonder meer van toepassing is op het Jodendom; en ook zou men gewenst hebben dat er meer licht zou zijn geschapen tussen de unieke positie van Christus en de unieke positie van de katholieke kerk. Maar er zijn minstens drie problemen die door de verklaring op zeer opportune wijze aan de orde worden gesteld:

- a) het gangbare beeld van Jezus wordt steeds meer bepaald door historische benaderingen. Beperkte en eenzijdige historische hypothesen nemen de plaats in van een pluriform christelijk belijden. Aldus komt zelfs het beeld van Jezus als de oorsprong van christendom of kerk in gevaar, laat staan dat hij beschouwd wordt als de eniggeboren Zoon van God.
- b) Godsdienst en waarheid worden minder en minder samen gedacht. Het wezen van godsdienst wordt in het zoeken naar zin en rituelen gelegd, en steeds minder in het vieren van Gods heilzame openbaring of in het realiseren van dienstbetoon aan de ander.
- c) Interreligieuze dialoog wordt veelal beschouwd als een doel in zichzelf. Voor de kerk moet het echter zijn als een instrument van de verkondiging van Jezus Christus. Dat wil niet zeggen dat dialoog een verkapte vorm van proselytisme is. Christus wordt verkondigd op vele wijzen, van gebed en getuigenis tot sociaal werk en het werken aan vrede. Dialoog past binnen dat geheel, maar is geen doel in zichzelf.

5. Drie modellen

Sinds 1983 bestaat er een gangbaar onderscheid van drie modellen, waarin de verhouding tussen christendom en de godsdiensten ingekaderd kan worden. Men onderscheidt het exclusivisme, het inclusivisme en het pluralisme. Het exclusivisme huldigt de opvatting dat er bij andere godsdiensten geen ware openbaring en ook geen waarlijk heil aangetroffen wordt. Buiten de kerk bestaat er geen redding. In feite treffen we deze opvatting alleen nog aan bij meer fundamentalistische christelijke groepen. De katholieke kerk heeft deze benadering ten tijde van het Tweede Vaticaanse concilie definitief vaarwel gezegd. Erkend werd dat er in andere godsdiensten wel degelijk elementen aangetroffen worden van waarheid en heil, en dat andersgelovigen niet principieel van het heil zijn buitengesloten. De katholieke kerk koos daarmee, achteraf gesproken, voor de positie die wordt aangeduid als het inclusivisme. In dit model bestaat er ook buiten het christendom openbaring en heil, maar dat gaat niet buiten de persoon van Christus om. Christus is betrokken in alle openbaring en heil, binnen én buiten het christendom. Telkens als er sprake is van een authentiek spreken of van authentieke heilservering, dan moet dit – zij het onuitgesproken – in verband met Christus staan.

Er zijn overigens wel mensen die een dergelijke positie bevoogdend vinden. Maar, zo zegt de Internationale Theologische Commissie,⁴ “het feit dat de katholieke theologie stelt dat alles wat bij andere godsdiensten waarachtig is en waardering verdient, van Christus in de Heilige Geest afkomstig is, houdt absoluut geen minachting of onderwaardering in. Dit is de beste manier waarop een christen zijn waardering voor deze godsdiensten kan uitdrukken.”

De derde benadering is de benadering die op de akademie de meeste aanhangers heeft, namelijk die van het pluralisme. In deze benadering zijn de verschillende godsdiensten principieel gelijkwaardige wegen die naar dezelfde God voeren. Niet langer staat de kerk

---

⁴ “Het christendom en de godsdiensten”, *Kerkelijke Documentatie* 25/7 (14 november 1997), nr. 94, p. 24.

centraal, of de Zoon van God, maar het is nu de ene God zonder meer die op de voorgrond staat. De godsdiensten worden in de letterlijke zin van het woord gerelativeerd, naast elkaar geplaatst, en dat geldt vooral ook voor eventuele aanspraken op openbaring of heilsbemiddeling.

Men moet het belang van deze modellen niet overschatten. Ze kunnen van voordeel zijn om overzicht te scheppen in een vaak onoverzichtelijke situatie. Maar dat overzicht heeft ten minste één groot nadeel. Het suggereert namelijk dat er een punt bestaat, vanwaar men over alle godsdiensten tesamen uitzicht heeft. Een punt buiten de godsdiensten, dat niettemin aan de godsdiensten zelf recht doet. Maar alleen al het spreken over ‘de godsdiensten’ voegt werkelijkheden samen die wezenlijk van elkaar verschillen. En de suggestie dat er één zo’n punt bestaat, voedt op onterechte wijze de overtuiging dat dan ook een oordeel geveld kan worden vanaf die positie. En dat is niet meer dan een illusie. Er bestaat geen alternatief voor de vaak zo moeizame pogingen om door te dringen tot elkaars taal en elkaars rituelen en overtuigingen.

6. Uniciteit van Christus: een inclusieve benadering

Niettemin kan men, opnieuw op eenvoudige wijze, het genoemde driedelige model vertalen naar de persoon van Christus. Want elk van de modellen herbergt een visie op de positie van Christus. Is Christus te vergelijken met anderen? Achtereenvolgens spreken we van exclusieve uniciteit, van inclusieve uniciteit, en van relationele uniciteit. De betekenis van de beide eerstgenoemde begrippen is evident. De laatste kenmerkt zich doordat in de dialoog tussen de godsdiensten zal moeten blijken wat de betekenis van Christus is; hij zal een universeel relevante manifestatie van goddelijke openbaring en redding zijn, maar het zou ook nog kunnen dat hij niet alleen naast, maar ook boven andere staat, aldus Paul Knitter, een vooraanstaand bepleiter van het religieus pluralisme.⁵

Een bepaling van de uniciteit van Christus ontkomt echter niet aan de beschouwing van de volgende elementen. Het is ontegenzeggelijk Christus zelf die er aanspraak op maakt dat hij beslissend is voor het heil van mensen. In Lukas 12, 8 zegt hij: “Ik zeg u: ieder die mij bij de mensen belijdt, hem zal de mensenzoon als de zijne erkennen bij Gods engelen. Maar wie mij tegenover de mensen verloochend heeft, zal verloochend worden tegenover Gods engelen.” In Johannes klinkt het zo: “Wie in hem gelooft, wordt niet geoordeeld, maar wie niet gelooft, is al veroordeeld, omdat hij niet heeft geloofd in de Naam van de eniggeboren Zoon van God” (3,16). En ook: “Niemand komt tot de Vader tenzij door Mij” (14,6). Een *tweede* element is wel dat naar het inzicht van kerkvaders en concilies, in Christus het goddelijk woord, de logos, zich verbindt met een menselijke natuur. Dat gebeurt op zodanige wijze dat van die mens gezegd kan worden dat hij God, de zoon van God is. Een dergelijke eniging of eenheid is de hoogste die het christelijk geloof onderscheidt. Alle andere vormen van verbonden zijn met het goddelijke, zijn daarvan afgeleid. Zelfs van de Heilige Geest wordt niet gezegd dat diens zending onder de mensen deze verbondenheid tot identiteit evenaart. Een *derde* element is bovendien de crisis die incarnatie, en lijden en dood van Christus oproept. De Schriften benadrukken dat Christus’ optreden een breuk inhoudt, een breuk met de realiteit van zonde en ongerechtigheid; er wordt afstand genomen en vergeving geschonken. En ten slotte is een *vierde* kenmerkend element dat in Christus zich Gods universele heilswil aankondigt. In de brief aan Timotheüs wordt het zo gezegd: “...God onze redder, (die) wil dat alle mensen gered worden en tot de kennis van de waarheid komen. Want God is één; één is ook de

---

⁵ *No other name? A critical survey of Christian attitudes toward the world religions*, Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1986.

middelaar tussen God en de mensen, de mens Christus Jezus. Hij heeft zichzelf gegeven als losprijs voor allen.” (2,5-6)

Op grond van deze elementen moet men besluiten dat Christus een positie inneemt als geen ander, een unieke positie die niet exclusief noch relatief of relationeel is, maar inclusief.

7. Persoonlijke relatie

In zijn boek *Jezus Kurios. De christologie als hart van de theologie* (Kampen: Kok, 1999) doet de hervormde theoloog Bram van de Beek het voorstel om voorbij de drie modellen nog een vierde te onderscheiden. Hij noemt het het *unicisme*, en hangt het op aan de beschouwing van het christelijk geloof als een unieke relatie met een unieke, levende persoon in wie wij God ontmoeten. Ik noem deze positie omdat ik deze waard vind om overwogen te worden. Van de Beek is van mening dat een dergelijke opstelling geen absoluutheidsclaims herbergt. Noch in de zin dat we daarmee een oordeel over andere geloven uitspreken, noch dat we Jezus identificeren met een laatste zin van het al. Christus is God. We kunnen dat niet bewijzen of aannemelijk maken, alleen maar aanvaarden. Hij spreekt ons aan, en wij geven gehoor. Voor imperatieven jegens anderen is geen ruimte. Christus is geen middel voor een zogenaamd hoger doel, zoals de wereldvrede of de interreligieuze dialoog, maar het gaat om de persoon van Jezus zelf. Christus is geen functionaris, zoals Cornelis Verhoeven ooit zei.

Ook Van de Beek lost niet alles op. Je kunt je afvragen of het claimen van een dergelijke uniciteit en het claimen van absolute aanspraken niet toch heel dicht bijelkaar komen. Je kunt je ook afvragen wat je dan moet met conflicterende claims, zoals van de Islam t.o.v. het Christendom. Maar belangrijk is dat de traditie van het spreken over Christus recht wordt gedaan, en dat ruim baan gegeven wordt voor het christelijk geloof als de beleving van een persoonlijke relatie, buiten alle vermeende concurrentie of vergelijking.

8. Diakonos Jesus

De vraag moet nu gesteld worden hoe wij op een nieuwe wijze kunnen gaan nadenken over Christus' dienst aan de volkeren. De vraag is bovendien of we gezien het recente verleden al toe zijn aan zo'n nieuwe wijze van denken. Zijn we dan het kolonialisme en het anti-judaïsme al voorbij? Zijn we dan het kerkelijk triomfalisme al voorbij, en heeft de noodzakelijke fase van inkeer en soberheid lang genoeg geduurd? Zijn we ook een autoritaire, dominante en dominante, gezagsuitoefening en ambtsopvatting binnen de kerk al voorbij? En zijn we de neiging om Christus te functionaliseren ook al voorbij? Is te denken over Christus' dienst aan de volkeren niet weer opnieuw een vorm van functionaliseren? In het zicht echter van een relativistisch pluralisme dat kerk en geloof van binnenuit lijkt uit te hollen, kunnen we niet anders dan de verhouding tussen Christus en de andere godsdiensten opnieuw proberen te denken. Ik vestig daarbij graag de aandacht op de interessante poging die Walter Kasper in zijn hoedanigheid van voorzitter van de Pauselijke Raad voor de bevordering van de Oecumene onlangs heeft gedaan.⁶ Kasper omschrijft de relatie tussen de kerk of het christendom en de andere godsdiensten als *dialogaal en diakonaal*. De relaties met andere godsdiensten, zo zegt hij, dienen niet alleen tolerant en respectvol te zijn, maar ook dialogaal en diakonaal, ver verwijderd van elke vorm van kleingeestigheid of fundamentalisme. Voor een eerste inkleuring van de begrippen dialogaal en diakonaal, maakt Kasper gebruik van een oud model in de christelijke traditie. Het is het onderscheid dat Pseudo-Dionysius de Areopagiet maakt tussen de drie wegen om God te kennen en te benoemen. De via positiva,

---

⁶. 17 oktober 2000: 'The Unicity and Universality of Jesus Christ', <http://www.bc.edu/research/cjl/meta-elements/texts/articles/kasper1.htm>

de via negativa en de via eminentiae. Het christendom bevestigt, respecteert en verdedigt al wat in de andere godsdiensten waar, goed, nobel en heilig is. Het critiqueert al wat in hen schadelijk is voor God's eer en de menselijke waardigheid. De derde weg, die van de uitmuntendheid, roept de godsdiensten op om haar eigen volheid en vervulling te bereiken. Christus is de bron en maat van al het goede en ware in andere godsdiensten, en zij worden door hem gezuiverd en tot voltooiing gebracht.

Met deze onderstreping vooral ook van een diakonaal aspect beklemtoont Kasper de rol van Diakonos Jesus. Tussen de regels door lijkt sprake van een milde koerscorrectie ten opzichte van Dominus Jesus. Heerschappij maakt als beeld plaats voor het beeld van de dienst, van de bemiddelaar, van degene die niet aan tafel aanligt maar juist bedient (Lk 22,27); degene voor wie het laatste avondmaal uitloopt op de ultieme vorm van dienst, de dienst van gehoorzaamheid tot de dood. Christus is Heer door Diaken te zijn, en dat is wat Kasper tot uitdrukking wil brengen. Zo ook kan de kerk alleen God tot heerschappij brengen door de volkeren in navolging van Christus te dienen. Aldus zal van superioriteit geen sprake kunnen zijn, maar alleen van kwetsbaarheid, van het telkens weer opnieuw sterven van de graankorrel in de aarde.

9. Epiloog

Dialogo is een middel tot een doel. Godsdienst daarentegen niet, en de persoon van Christus nog minder. Voor dialogo is het besef belangrijk dat de persoon van Jezus Christus, dat de centrale elementen in het Christelijk geloof geheimen betreffen, heilsmysterie zijn. Maar dat betekent niet dat Christus onderduikt in de vele interpretaties die van het heilige naast elkaar gezet kunnen worden. Christus is geen interpretatie van God, maar God zelf, en juist daarom onomvatbaar. Dialogo kan niet anders dan met het grootste respect voor de partners vorm krijgen, en dat respect veronderstelt dat men zijn eigen identiteit niet tussen haakjes zet, maar juist naar voren brengt. Wij zullen in de dialogo elkaar alleen als godsdienstige mensen kunnen herkennen, als we een godsdienstige identiteit hebben. En ten slotte zal er sprake zijn niet alleen van overeenstemming maar ook van confrontatie. Te zeggen dat we uiteindelijk allemaal in dezelfde God geloven reduceert de feitelijke godsdiensten tot een karikatuur. Maar beide, dialogeren en confronteren, zullen we moeten doen in de geest van Christus Diaken.